

пошукову та перетворювальну діяльність [3].

Отже, проблема формування виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва не мають теоретичного та методичного обґрунтування, що позначається на теорії та практиці професійної освіти студентів, створюючи суперечності між визнанням значущості виконавської майстерності музиканта й низьким рівнем підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва; між необхідністю вирішення проблеми формування виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва й недостатнім рівнем її теоретичної розробленості; між сучасними вимогами до якісної професійної підготовки майбутніх учителів і відсутністю педагогічних умов формування виконавської майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Список використаних джерел

1. Абдуллин Э.Б. Методологической анализ проблем музыкальной педагогики в системе вузовского образования / Едуард Борисович Абдуллин. – М.: Прометей (МГПУ), 1990. – 188 с.
2. Олексюк О. М. Музична педагогіка / Олексюк О. М. – К., 2006. – 188 с.
3. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості вчителя: навч. посіб. К., 1994. – С. 5.
4. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / за ред. О.М. Пехоти. - К., 2004. – С. 87.

References

1. Abdullin, E.B. 1990. *Metodolohycheskoi analiz problem muzykalnoi pedahohyky v systeme vuzovskoho obrazovanyia [Methodological analysis of the problems of musical pedagogy in the system of higher education]*. Moscow: Prometheus (MGPU).
2. Oleksiuk, O. M. 2006. *Muzychna pedahohika [Music pedagogy]*. Kyiv.
3. Sysoieva, S.O. 1994. *Osnovy pedahohichnoi tvorchosti vchytelia [Fundamentals of pedagogical creativity of the teacher]*. Kyiv.
4. Piekhota, O.M. Ed., 2004. *Osvitni tekhnolohii [Educational technologies]*. Kyiv.

УДК 378.011.3-052:373.3.091.33:796(045)

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Кузьма-Качур М.І., Горват М.В., Кайс І.І.

THE PROBLEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE HISTORICAL AND PEDAGOGICAL CONTEXT

Kuzma-Kachur Mariia, Horvat Marianna, Kays Irina

У статті розглянуто етапи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у період з XVII ст. – початку XXI століття. Визначено тенденції побудови змісту підготовки на кожному з виділених етапів: XVII – початок XIX століття – період формування загальних емпіричних знань про підготовку вчителів до роботи в навчальних закладах; друга половина XVIII століття до початку XX століття – період становлення різних наукових теорій з проблем професійної підготовки майбутніх учителів; з 30-тих років XX століття до 90-тих років XX століття – період активної розробки на основі практичного новаторського досвіду діяльності навчальних закладів; з 90-тих років XX століття до теперішнього часу – період виокремлення наукових знань про особливості вітчизняної професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в загальноосвітніх закладах.

Ключові слова: періодизація, етапи професійної підготовки майбутніх учителів

початкової школи, освітня парадигма, тенденція розвитку змісту освіти.

The article has considered the stages of professional training of future primary school teachers in the period from the 17th century - the beginning of the XXI century. It has been defined the tendencies of construction of the maintenance of preparation at each of the selected stages: XVII - early XIX century - the period of formation of general empirical knowledge about the preparation of teachers to work in educational establishments - from ancient times to the second half of the eighteenth century, the formation of the basis of systems theory in Nature Science; the second half of the eighteenth century to the beginning of the twentieth century - the period of formation of various scientific theories on the problems of professional training of future teachers, the formation of systemology as a scientific field of research; from the 30th of the XX century to the 90th of the XX century - a period of an active development on the basis of practical innovative experience of educational institutions (public, author's, private) theoretical foundations of professional training of future teachers to work in educational establishments of various types; from the 90th of the twentieth century to the present time - a period of separation of scientific knowledge about the peculiarities of national professional training of future teachers to work in secondary schools with different educational systems in a separate field of knowledge. From the second half of the twentieth century there has been a process of formation of a systematic approach to the study of objects as part of the methodology of scientific knowledge; selection of individual theories in different areas of knowledge on the basis of a systematics approach.

Key words: *periodization, stages of professional training of future primary school teachers, educational paradigm, the trend of educational content.*

На сучасному етапі розвитку суспільства освіта висуває високі вимоги до педагога. Це зумовлено новими суспільними потребами у світі на початку XXI ст. Однією з глобальних цілей інформатизації освіти є підготовка вчителів, які володіють новітніми технологіями навчання, високим рівнем застосування мультимедійних технологій, готові застосовувати їх в освітньому процесі початкової школи. Європейські вимоги до підготовки вчителів, якості їх професійних кваліфікацій і компетенцій, професійне вдосконалення педагогів – це найбільш актуальні питання професійної підготовки учителів початкової школи. Осмислити й об'єктивно оцінити сучасний стан і особливості модернізації професійної підготовки майбутніх педагогів в умовах інтеграції до європейського освітнього простору можна лише в контексті історичного розвитку початкової освіти. Історик педагогіки О. Сухомлинська стверджує: «Нині неможливо розпочати розв'язання проблеми, не визначивши, що ж було зроблено до цього, від чого потрібно відштовхнутись, розвиваючи, розбудовуючи нове знання» [5]. Ґрунтовне дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи потребує розгляду й аналізу її в історичному розвитку.

Проблема формування готовності вчителя початкової школи до різних аспектів професійної діяльності знайшла своє відображення в дослідженнях багатьох учених. Зокрема: Н. Бахмат (до педагогічного моделювання), Т. Водолазської (до моделювання освітнього середовища), Л. Коваль, О. Комар (до технологізації навчального процесу в початковій школі), О. Коханко (до проектування уроку), Д. Пащенко (до гуманістичного виховання учнів) та інших.

Метою даної статті є висвітлення історичних витоків підготовки вчителів початкової школи з вищою освітою.

Звернення до педагогічної спадщини минулого, глибоке вивчення сприяє її кращому осмисленню та використанню у процесі реформування системи професійної освіти України. Педагогічна спадщина є тим науковим підґрунтям, яке спонукає до пошуку нових шляхів і форм досягнення поставлених завдань. З цією метою науковцями було проаналізовано історію становлення професійної підготовки майбутніх учителів. Слід наголосити, що в історії дослідження різних напрямів професійної підготовки майбутніх учителів до

професійної діяльності, аналіз наукових доробок здійснюється у межах історичних епох розвитку людського суспільства. Критерієм виділення умовних етапів підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності стали загальні етапи розвитку педагогічних знань та становлення і розвиток професійної підготовки педагогів. Результатом дослідження В. Ковальчук [2, с.15] стало виділення відповідних періодів, які представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Періоди становлення і розвитку проблеми професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем та історії розвитку теорії систем

Історія розвитку професійної підготовки майбутніх учителів	Історія розвитку теорії систем
Період формування загальних емпіричних знань про підготовку вчителів до роботи в навчальних закладах – від найдавніших часів до другої половини XVIII століття	XVII – початок XIX століття – становлення основи теорії систем в галузі природознавства
Період становлення різних наукових теорій з проблем професійної підготовки майбутніх учителів – з другої половини XVIII століття до початку XX століття	Друга половина XIX століття – перша половина XX століття – формування системології як наукового напрямку дослідження
Період активної розробки на основі практичного новаторського досвіду діяльності навчальних закладів (державних, авторських, приватних) теоретичних основ професійної підготовки майбутніх учителів до роботи у навчальних закладах різного типу – з 30-тих років XX століття до 90-тих років XX століття	Друга половина XX століття – початок XXI століття – становлення системного підходу до вивчення об'єктів як складової методології наукового пізнання; виділення у різних галузях знань окремих теорій на основі системного підходу
Період виокремлення наукових знань про особливості вітчизняної професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в загальноосвітніх закладах із різними освітньо-виховними системами в окрему галузь знань – з 90-тих років XX століття до теперішнього часу	

В середині XX-го століття було розпочато підготовку майбутніх учителів початкової школи з вищою освітою, яка здійснювалася в п'яти педагогічних інститутах: Київському, Вінницькому, Бердичівському, Ізмаїльському, Глухівському. З кожним роком кількість вищих педагогічних навчальних закладів зростала. Нині майбутніх учителів початкової школи готують майже в сорока університетах України.

В основі періодизації професійної підготовки майбутніх педагогів, на думку Л. Коваль, слід відобразити зміни, які відбулися в початковій школі. Підтвердження зазначеної вище проблеми знаходимо в наукових працях академіка О. Савченко. Учена переконливо доводить, що «чим точніше педагогічна освіта буде враховувати запити практики, тим більше передумов для піднесення її якості» [6].

Науковець Л. Коваль на основі аналізу процесів модернізації, які відбувалися в початковій школі, виділила 4 етапи в професійній підготовці майбутнього вчителя:

- становлення вищої педагогічної освіти (1956–1971 рр.);
- удосконалення вищої педагогічної освіти в умовах реформування початкової школи (1972–1984 рр.);
- оновлення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи протягом 1985–1995 рр.;

– розвиток професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на сучасному етапі (з 1996) в умовах інтеграції до європейського освітнього простору [1].

Підтвердження започаткування системи підготовки вчителів початкової школи у вищій педагогічній школі України знаходимо в: Постанові Ради Міністрів СРСР «Про заходи підвищення якості підготовки вчителя для загальноосвітньої школи» (1956 р.) та відповідному наказі Мінвузу СРСР «Про затвердження переліку факультетів і спеціальностей широкого профілю педагогічних інститутів країни».

Аналіз архівних джерел цього періоду показав, що вони містять ґрунтовний матеріал, присвячений проблемі підготовки майбутніх учителів початкових класів. В них наголошується, що:

– По-перше, на новостворених факультетах викладачам пропонувалося використовувати досвід багаторічної роботи педагогічних училищ.

– По-друге, серед дискусійних проблем було питання, що саме має бути науковою основою вищої освіти вчителя початкових класів, тобто система яких знань має визначати профіль підготовки спеціаліста. Існували різні погляди щодо системи підготовки вчителя початкової школи, однак найбільш поширеними були два підходи. Представники першого (А. Арсенєв, Г. Люблінська та ін.) вважали, що фаховими дисциплінами на педагогічних факультетах мають бути педагогіка та психологія в широкому розумінні їх змісту. Представники іншого підходу (Н. Буханова, М. Потоцький, Л. Панчешнікова, І. Соловков та ін.) відстоювали думку про те, що наукові погляди вчителя мають формувати не тільки психолого-педагогічні науки, а й фахові предмети, які викладаються в початковій школі, передусім, рідна мова й математика. Тому вчені вважали, що вчитель початкових класів у педагогічному інституті має отримати вищу педагогічну, лінгвістичну та математичну освіту [4].

Період 50-70-тих років ХХ століття характеризувався появою в педагогічній науці значних монографічних праць з проблеми педагогічної діяльності вчителя. У наукових дослідженнях Н. Кузьміної, А. Маркової, В. Сластеніна, А. Щербакова та ін. знаходимо цікаві думки щодо вирішення проблем професійної підготовки педагогів. Аналіз їх наукових праць показав, що в основному проблема професійної підготовки майбутніх учителів досліджувалася на основі системного аналізу структури педагогічної діяльності й закономірностей навчально-виховного процесу.

У науковій педагогічній пресі означеного періоду гостро піднімалися питання суттєвого оновлення і вдосконалення навчальних планів і програм професійної підготовки вчителів, зокрема професійно-педагогічної складової. Пропонувалося змінити систему вивчення педагогічних дисциплін, розширити зміст теоретичної й практичної підготовки, види форм і методів навчання. З цією метою розроблявся і впроваджувався курс «Вступ до педагогіки», завданням якого було:

- «... ознайомлення студентів із майбутньою професією і системою підготовки до вчительської діяльності;
- озброєння студентів знаннями загальних основ педагогіки (основних категорій, предмету педагогічної науки і завдань, які перед нею ставляться, основ марксистського вчення про розвиток особистості, цілі та сутність комуністичного виховання, системи народної освіти в СРСР) як підготовка до систематичного вивчення курсів історії й теорії педагогіки і залучення до педагогічної практики;
- формування у студентів професійно-педагогічної спрямованості при вивченні суспільних і спеціальних дисциплін, які входять у систему підготовки вчителів в педагогічних інститутах» [2, с. 29, 30].

Пізніше цей курс трансформовався у курс «Вступ до спеціальності», де відображалися не тільки особливості педагогічної діяльності загалом, але і специфіка обраної майбутнім учителем фахової спеціалізації.

Проте найважливіші зміни на етапі становлення вищої педагогічної освіти (1956–1971

рр.) були пов'язані з розпочатою реформою в змісті й тривалості початкової освіти, а саме з переходом з 4-річного на 3-річний термін навчання.

У 70-ті роки в професійній підготовці майбутніх учителів почали чітко виокремлюватися дві сторони – фахова і підготовка до виховної діяльності педагога як класного керівника. У зв'язку з цим оновлювалися навчальні програми професійної підготовки майбутніх учителів. Провідні науковці, педагоги вбачали в покращенні й удосконаленні цього процесу, підвищення його ефективності через:

- включення в навчальні плани педвузів нових курсів «Вступ до педагогіки», «Методика виховної роботи»;

- насичення курсу «Педагогіка школи» значно більшим, чим був, багатим навчально-виховним досвідом радянської школи, передових учителів, класних керівників з його глибоким аналізом і оцінкою;

- введення у всіх вузах суспільно-педагогічної практики, яка б охопила студентів всіх курсів. Передбачалось, що неперервна активна практика протягом всього періоду навчання у вузі повинна носити характер актуалізації професійно-педагогічних знань і, одночасно, що дуже важливо, покликана була озброїти студентів необхідними практичними вміннями і навичками виховної роботи з учнями та їх батьками.

Кардинальні зміни у підготовці вчителя початкової школи відбулися у період з 1972–1984 рр. Слід підкреслити, що в цей період у професійній освіті суттєвого оновлення зазнали предметні методики.

Так, позитивним науковим здобутком стало створення підручників: «Методика начального обучения математики» за ред. М. Скаткіна (М., 1973 р.), «Методика преподавания математики в начальных классах» М. Бантової, Г. Бельтюкової, А. Полевшикової та ін. (М., 1973 р.), «Методика обучения математике в 1–3 классах» М. Мора, А. Пишкало (М., 1976 р.), «Дидактика (начальные классы)» Т. Назарової та, Н. Казанського (М., 1978 р.), «Методика преподавания природоведения» В. Горощенко, А. Степанової (М., 1984 р.) та ін. Для цього періоду характерне впровадження розвивального навчання (В. Сухомлинський, Л. Занков, Д. Ельконін, В. Давидов), а пізніше – теорії оптимізації навчально-виховного процесу (Ю. Бабанський), та ідей розвитку пізнавальної активності й самостійності молодших школярів (О. Савченко).

На початку 80-х років ХХ ст. здійснювався експериментальний перехід початкової школи на 4-річний термін навчання. Тому значні корективи були внесені в навчальні плани та програми підготовки студентів, оскільки спрямовувалися на ознайомлення майбутніх педагогів з проблемами навчання дітей шестирічного віку. Саме в цей період почалося протистояння двох тенденцій. З одного боку, помітними були зусилля педагогічних колективів ВНЗ щодо посилення зв'язків науки з практикою, а з іншого – простежувалася значне зростання кількості теоретичних дисциплін та політизованість процесу навчання студентів, недооцінка ролі психолого-педагогічної й методичної підготовки майбутніх учителів у їх професійному становленні. Помітним був і негативний вплив на якість викладання викладачів так, як факультети недостатньо були забезпечені висококваліфікованими викладачами. Більшість з них не мала досвіду роботи в початковій школі, вчених звань та наукових ступенів. Для означеного періоду характерною була поява перших захищених кандидатських дисертацій, у яких розкривалися актуальні проблеми професійної підготовки фахівців з початкової освіти (С. Корнієнко, Ю. Набочук, С. Тадіян та ін.).

Відчутні зміни на етапі оновлення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в Україні сталися у період з 1984–1996 рр. пов'язані як з процесами модернізації шкільної практики, так і новою державною політикою в галузі вищої освіти, яка відкривала шлях до більшої самостійності ВНЗ різних форм власності. У навчальних закладах все більше уваги звертали до демократичного стилю спілкування. У систему підготовки майбутніх учителів початкової школи включалися компоненти національних цінностей, поширювалася орієнтація на творчу навчальну діяльність студентів, впроваджувався диференційований підхід до організації навчання та педагогіка

співробітництва.

90-ті роки ХХ століття характеризуються значними змінами в системі освіти і виховання. Створення незалежної самостійної України вимагало розробки і прийняття нової освітньої політики. Важливим кроком у вирішенні цієї проблеми стало прийняття в 1991 році Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»).

Поряд з позитивними тенденціями слід назвати низку проблем, які знижували якість підготовки майбутніх педагогів та зумовили значний відрив професійної освіти від потреб модернізації початкової школи. З одного боку, право самостійно розробляти навчальні плани, програми, створювати навчальні посібники свідчило про демократичність вищої школи, а з іншого – відсутність стандартизованих вимог до навчально-методичного забезпечення і неспроможність викладачів до інноваційних змін гальмували цей процес. Розв'язання зазначених вище проблем вимагало якісно іншого кадрового складу, тому почала запроваджуватися активна підготовка викладачів найвищої кваліфікації в докторантурах.

Сучасний етап (з 1996р.) розвитку фахового становлення майбутніх педагогів початкової школи пов'язаний з новими законодавчими та концептуальними засадами, що визначають нові правові орієнтири й методологію подальшого розвитку вищої освіти в Україні. У зв'язку з проведенням державних освітніх реформ актуалізується проблема гуманізації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, яка ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого навчання молодших школярів. Концептуальне положення, яке розкривається в працях української вченої О. Савченко, про те, що «особистісно орієнтована підготовка в шкільній і педагогічній освіті взаємопов'язані» [7], викладачі дієво реалізують на практиці.

Для цього періоду характерним є впровадження кредитно-модульної та кредитно-трансферної організації навчального процесу підготовки фахівців. Гуманістичне спрямування професійної підготовки майбутніх педагогів змінило позицію викладача та студентів у спілкуванні, яке є основою для створення комфортного освітнього середовища, розуміння та поваги до особистості. Ефективними в практиці педагогічних ЗВО є діалог, дискусія, інтерактивні технології навчання, тренінги, дослідницький пошук, використання різних форм рефлексії.

Тут слід наголосити на нових вимогах до професійної діяльності викладачів педагогічних ЗВО. Сьогодні це не тільки якісна підготовка студентів, а й володіння іноземними мовами, участь у різного роду проектах, грантах, закордонні стажування, публікації у виданнях з високим індексом цитування тощо.

Підвищення якості підготовки майбутніх учителів початкової школи здійснюється завдяки впровадженню компетентнісного підходу. У ЗВО перехід на компетентнісно орієнтовану підготовку розглядається у двох аспектах. По-перше, відбувається модернізація змісту професійної освіти, що передбачає його відбір, структурування з одночасним визначенням результативної складової освітнього процесу – набуття студентами компетентностей. З цією метою вдосконалюються навчальні програми підготовки фахівців. Викладачі дидактико-методичних дисциплін намагаються забезпечити практико-орієнтований характер проведення лекційних, практичних і лабораторних занять; упроваджують технології контекстного, проектного, диференційованого навчання; педагогічні тренінги; метод відкриття; включеного спостереження; колективного пошуку оригінальних ідей тощо. По-друге, здійснюється навчання майбутніх педагогів формувати в учнів міжпредметні та предметні компетенції.

Актуальність інноваційних перетворень покладено в основу Концепції «Нова українська школа», задекларованою Міністерством освіти і науки України [3]. Згідно з Концепцією, наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти має стати інструментом забезпечення успіху нової школи. Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній галузі має перейти від одноразових проектів у системний процес, який охоплює всі

види діяльності. Інформаційно-комунікаційні технології суттєво розширяють можливості педагога, оптимізують управлінські процеси, таким чином формуючи в учня важливі для нашого сторіччя технологічні компетентності.

Таким чином, здійснивши аналіз виділених періодів розвитку системи професійної освіти майбутніх учителів початкової школи, можна констатувати, що в кожному із них проявляються два аспекти – особливості соціально-політичних та культурних процесів розвитку суспільства й розробка наукової парадигми формування особистості й підготовка вчителя до цього процесу. Упровадження інтегрованого і контекстного підходів до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів дає можливість значно підвищити якість педагогічної освіти сучасної генерації педагогічних кадрів.

Перспективи подальших наших пошуків пов'язані з пошуком педагогічних технологій, які сприятимуть професійному саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи.

Список використаних джерел

1. Коваль Л. Історичний аспект розвитку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи / Л. Коваль // Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти: матеріали всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (14 верес. 2017 р.). – Бердянськ, 2017. – С. 12-19.
2. Ковальчук В. А. Професійна підготовка майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем: теорія, методика, практика : монографія / В. А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Я. Франка, 2016. – 442 с.
3. Концепція «Нова українська школа» / упор. Л. Гриневич – К., 2016. – 34 с.
4. Некоторые вопросы подготовки учителей начальных классов. Учебные записки / [ред. кол. С. И. Руновский, И. А. Соловков, Н. Н. Буханова]. – М., 1970. – 173 с.
5. Сухомлинська О. В. До питання про розвиток змісту загальної середньої освіти / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2004. – № 3. – С. 39-43.
6. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2001. – №7. – С. 1-4.
7. Савченко О. Я. Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя / О. Я. Савченко // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 5-8.

References

1. Koval', L., 2017. Istorychnyy aspekt rozvytku profesynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly [Historical aspect of the development of professional training of future primary school teachers]. *Training of future teachers in the context of standardization of primary education: All-Ukrainian scientific-practical online conference*, 14 September, 2017. Berdyansk.
2. Koval'chuk, V. A. 2016. *Profesynna pidhotovka maybutnikh uchyteliv do roboty v umovakh varyativnosti osvityno-vykhovnykh system: teoriya, metodyka, praktyka [Professional training of future teachers to work in conditions of variability of educational systems: theory, methods, practice]*. Zhytomyr: Franko State University Publishing House.
3. Hrynevych, L. 2016. *Kontseptsiya «Nova ukrayins'ka shkola» [Concept of "New Ukrainian School"]*. Kyiv.
4. Runovskyy, S. Y., Solovkov, Y. A. and Bukhanova, N. N. eds., 1970. *Nekotorye voprosy podhotovky uchyteley nachal'nykh klassov. Uchebnye zapysky [Some questions of primary school teacher training. Study notes]*. Moscow.
5. Sukhomlynska, O. V., 2004. Do pytannia pro rozvytok zmistu zahalnoi serednoi osvity [On the development of the content of general secondary education]. *The way of education*, 3, pp. 39-43.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>